

ОСОБЛИВОСТІ СТАВЛЕННЯ ДО ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ПОНЯТЬ КУРСАНТАМИ УЦЗУ

Проблема професійного становлення особистості безпосередньо пов'язана з питаннями освоєння професійної діяльності, з питаннями розвитку і реалізації особистості на різних етапах її професійного шляху.

У сучасній психологічній літературі процес професійного становлення розглядається як цілісний феномен, який включає компоненти як об'єктивного (престижність професії, її соціальна конкурентоспроможність, рівень безробіття і т.д.), так і суб'єктивного характеру (ставлення особистості до професії, до себе як професіонала, вираженість професійних здібностей, професійні ідеали, переживання успіхів і невдач в професійній діяльності) [8].

Виділяють дві моделі становлення професійної діяльності:

1) адаптивну модель, при якій у самосвідомості людини домінує тенденція до підпорядкування професійної праці зовнішнім обставинам у вигляді виконання розпоряджень алгоритмів вирішення професійних завдань, правил, норм;

2) модель професійного розвитку, яка характеризується здатністю особистості вийти за межі практики, що склалася, перетворити свою діяльність на предмет практичного перетворення і тим самим подолати межі своїх професійних можливостей [11].

Адаптивна модель відображає становлення фахівця, який є носієм професійних знань, умінь і досвіду. Модель професійного розвитку характеризує професіонала, що володіє професійною діяльністю в цілому, здібного до її самопроєктування і вдосконалення. Рушійними силами розвитку фахівця є суперечності між вимогами професійної діяльності, що ускладнюються, і індивідуальним стилем, досвідом і здібностями. Основна рушійна сила розвитку професіонала — внутрішньоособова суперечність між "Я-діючим" і "Я-відображеним". Переживання цієї суперечності спонукає професіонала до пошуку нових способів самореалізації.

Професійна самосвідомість (або професійна Я-концепція) включає уявлення людини про себе як про члена професійного співтовариства, носія професійної культури, зокрема певних професійних норм, правил, традицій, властивих даному професійному співтовариству. Оскільки професійна Я-концепція є частиною загальної Я-концепції, виникає питання про їх співвідношення. При рішенні цього питання вченими враховуються такі позиції, як місце конкретної діяльності в житті особистості, місце особистості в цій діяльності, місце особистості у власній життєдіяльності, місце професійного самовизначення в життєвому самовизначенні особистості. Підкреслюється, що напрям, в якому змінюється особистість в процесі професіоналізації, і її рух до більш загальних цілей і сенсів повинні співпадати. При розузгодженні цих орієнтацій можлива зупинка особового розвитку і розщеплювання свідомості "для роботи" і "для себе".

Є.В. Прокоп'євою була запропонована класифікація професійних Я-концепцій, побудована на підставі різних варіантів співвідношення професійної і загальної Я-концепцій: 1) людина "ширша" за свою професію, її професійна Я-концепція наближається до загальної Я-концепції; 2) людина "рівна" своїй професії, її загальна Я-концепція звужена до професійної Я-концепції; 3) людина "вужча" за свою професію, в її загальній і професійній Я-концепціях представлені лише окремі сторони професії [11].

А.К. Маркова визначає професійну самосвідомість як комплекс уявлень людини про себе як професіонала, це цілісний образ себе як професіонала, система відносин і установок до себе як професіонала [4].

Досліджуючи природу і генезис професійної самосвідомості особистості, О.В. Москаленко розглядає чотири генеральні чинники:

1. Мотивація до досягнення високого рівня професійної майстерності.
2. Професійне суб'єктивно-орієнтоване навчання.
3. Спрямованість особистості на оволодіння даною професією.
4. Оптимальний часовий проміжок [5].

Один з важливих механізмів формування професійної Я-концепції є професійна ідентифікація. Під психологічною ідентифікацією в теорії соціального навчання розуміється процес встановлення суб'єктом схожості між своєю поведінкою і поведінкою об'єкту (особистості або групи), прийнятого суб'єктом як "зразок". При такому розгляді ідентифікації мається на увазі, що поведінка "зразка" служить стимулом для вибору поведінкової реакції суб'єктом: суб'єкт копіює зовнішні форми поведінки "зразка", освоює норми, ідеали, ролі і етичні якості "зразка".

У проблемі ідентифікації, як підкреслює Г.М. Андрєєва, важливий навіть не той факт, до якої соціальної (або професійної) групи належить людина об'єктивно, але з якою групою вона ототожнює себе, або прагне ототожнювати [11]. У процесі професійного становлення, по мірі зростання професіоналізму міняється і професійна самосвідомість. Від того, наскільки адекватно сформована у людини професійна Я-концепція залежить успішність її професійної адаптації.

Важливим компонентом професійної Я-концепції є емоційно-оцінне ставлення до себе як до професіонала і до різноманітних аспектів професійної діяльності, оскільки воно співвідноситься з особистісним змістом для людини конкретної ситуації, особливо в момент мотиваційного вибору. Екстремальні ситуації, характерні для діяльності органів та підрозділів системи МНС, постійно актуалізують процеси саморегуляції, пов'язані з емоційною сферою, з оцінкою як своїх професійних можливостей, так і об'єктивних обставин.

Автори [6; 7; 9; 10; 14] виділяють специфічний характер діалогічності самосвідомості, що виявляється в здатності психіки відбивати позитивні, негативні і конфліктні відносини, а також створювати відповідно їм умови смислоутворення особистості:

- а) умова, що сприяє саморегуляції "Я";
- б) умова, що перешкоджає його саморегуляції;
- в) умова одночасно і сприятлива, і перешкоджаюча саморегуляції "Я".

Найбільше яскраво головно складового змісту "Я" виявляється в людини в кризових ситуаціях, де вона змушена переборювати розрив, що стався від кризи в її життєвій перспективі. Зіштовхуючись із необхідністю побудови нової життєвої стратегії, людська особистість, насамперед, потребує в здійсненні можливості створення умови, що сприяє саморегуляції "Я".

Головна роль у вирішенні завдання саморегуляції, у тому числі у професійній діяльності, належить емоційній сфері особистості.

Відомо, що емоційне ставлення людини до людини, людини до соціальної групи і до професійної діяльності, з одного боку, відбиває приязнь або ворожість, тобто "симпатію – антипатію", з іншого боку - відбиває деяку внутрішню обґрунтовану оцінку, яка може бути виражена, як "повага – неповага" і з третьої – відбиває деяку дистанційність, тобто "близькість – віддаленість", що безумовно відбивається на ефективності професійної діяльності, адаптації особистості у професійній групі, плануванні професійного майбутнього [2; 3; 7; 9; 10].

Емоційно-оцінне ставлення не завжди усвідомлюється особистістю, оскільки цьому перешкоджають механізми психологічного захисту, які вперше описані З. Фрейдом [12; 13]. Прийняті соціальні норми, у тому числі професійного середовища, диктують нам поведінку і певні стани, що є соціально-бажаними. Водночас в особистості присутні різноманітні бажання, мотиви стану, які можуть входити в протиріччя з приписаними нормами і правилами певного середовища.

Самосвідомість людини виробляє визначені особливі призьми і засоби переробки почуттів, думок через конфлікт у рушійних силах поведінки і для інтеграції "Я", що забезпечує регуляцію, спрямованість цієї поведінки.

Для того щоб перебороти захисні механізми особистості, орієнтацію людини на соціальну бажаність при дослідженні емоційного компонента професійної Я-концепції необхідно звертатися до методик, які дозволяють досліджувати неусвідомлене емоційне ставлення особистості.

Таким чином, від емоційного ставлення людини до себе, до соціальної групи і професійної діяльності залежать параметри саморегуляції. Ми вважаємо емоційну систему особистості такою, що утворює систему, пронизуючи всі інші компоненти, як загальної Я-концепції, так і професійної Я-концепції особистості.

Тому при дослідженні Я-концепції необхідно звернутися до аналізу емоційного ставлення до себе як до професіонала і професійної діяльності в цілому.

Метою статті є висвітлення результатів дослідження неусвідомлюваного емоційного відношення до професійно-важливих понять курсантів I і V курсів УЦЗУ.

У дослідженні брали участь курсанти I і IV курсів УЦЗУ у кількості 65 осіб, віком від 17 до 23 років.

Для дослідження неусвідомлюваного емоційного відношення до професійно-важливих понять ми використовували методику "Кольоровий тест відносин". Отримані результати представлені в таблицях 1 і 2.

Таблиця 1

Колірні асоціації до професійно значущих понять курсантів I і IV курсів УЦЗУ (у %)

Кольори	Професійно значущі поняття					
	професійне зростання	матеріальне благополуччя	самореалізація	самоосвіта	навчання у ВНЗ	
I курс	1	13,3	26,7	16,7	3,3*	10
	2	23,3	10*	23,3	20	13,3
	3	26,7	16,7	10*	26,7	23,3*
	4	13,3	23,3	26,7*	23,3	20
	5	20	10	20	16,7	13,3
	6	0	13,3*	0	3,3	6,7
	7	3,3	0	0	0	3,3
	0	0	0	3,3	6,7	10
V курс	1	16,7	16,7	6,7	23,3*	23,3
	2	16,7	33,3*	20	10	3,3
	3	36,7	16,7	26,7*	13,3	6,7*
	4	13,3	20	10*	20	10
	5	10	6,7	26,7	6,7	23,3
	6	3,3	0*	6,7	6,7	20
	7	3,3	0	3,3	0	6,7
	0	0	6,7	0	20	6,7

Примітка: * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$

Аналіз отриманих результатів показав, що є значущі відмінності між кольорними виборами до деяких професійно значущих понять курсантів I і V курсів.

Для оцінки поняття "Професійне зростання" курсанти I курсу частіше обирали зелений (23,3 %) і червоний кольори (26,7 %) – це означає прагнення отримувати результати, добиватися успіху, потребу в самоствердженні, наполегливість, упевненість, іноді упертість, прагнення до влади. Рішучість і прагнення до завоювання підкреслюються обома автономними кольорами. Особисті цілі направлені на лідерство, контроль і управління. А в курсантів V курсу у виборах переважає червоний колір (36,7 %), тобто в них домінує прагнення добиватися успіху, отримувати результати.

При оцінюванні поняття "Матеріальне благополуччя" курсанти I курсу частіше обирали синій (26,7%) і жовтий кольори (23,3%). Це свідчить про емоційну залежність від групи, оскільки синій колір означає наявність бажання розуміти інших і бути корисним самому, а жовтий – спрямованість у майбутнє, поведінку, що має на меті завоювати симпатії довколишніх. Обидва кольори підкреслюють поведінку, орієнтовану на інших. А у курсантів V курсу у виборах переважає зелений колір (33,3%) – це орієнтація на активну діяльність, цілеспрямованість, воля, завзятість, твердість, стійкість.

Достовірно значущі відмінності ($p \leq 0,05$ по критерію Фішера) між виборами курсантів I і V курсів отримані у виборах зеленого кольору курсантами V курсу (33,3%), на відміну від курсантів I курсу (10%), в яких у виборах переважає коричневий колір (символізує тілесні відчуття і потреби) (13,3%).

Для оцінки поняття "самореалізація" курсантами V курсу частіше використовувався фіолетовий колір (26,7%), що

означає наявність у них чуттєвості, егоцентризму, а також бажання, щоб відносини не обтяжували зайвою відповідальністю і ні до чого серйозного не зобов'язували. Достовірно значущі відмінності ($p \leq 0,05$) між виборами курсантів I і V курсів отримані у виборах червоного кольору (26,7%), на відміну від курсантів I курсу (10%). Суб'єкт, який обирає червоний колір, хоче, щоб діяльність принесла йому насиченість досвіду і повноту буття. А в курсантів I курсу у виборах переважає жовтий колір (26,7%) – це говорить про бажання звільнитися або про надію і очікування великого щастя. Така людина рветься вперед, до нового, до сучасного, до того, що розвивається.

При оцінюванні поняття "самоосвіта" курсанти V курсу вибирали переважно червоний (26,7%) і жовтий кольори (23,3%) – це означає експансивну діяльність або освоєння нових сфер. Оскільки червоний і жовтий кольори ексцентричні, дія виконується ради самої дії і вона направлена зовні, на нове і недосліджене. А в курсантів V курсу у виборах переважають жовтий (20%) і сірий кольори (20%) – це говорить про невпевненість і бракування рішучості. Переважає потреба в якому-небудь виході, проте вона оточена стіною сірого кольору, і тому відгороджена від всіх областей, де можна було б знайти вихід. На відміну від жовтого тут є готовність узяти на себе свідомі зобов'язання, проте виникає трудність розпізнати, які саме зобов'язання слід узяти на себе. Достовірно значущі відмінності ($p \leq 0,05$) між виборами курсантів I і V курсів виявлені у виборах синього кольору (23,3%), це означає повний спокій, достаток, задоволеність, глибину відчуттів. Синій є передумовою уміння співпереживати, означає схильність до традицій, стабільності, прихильність вічним цінностям.

Для оцінки поняття "Навчання у вузі" у курсантів I курсу у виборах переважають червоний (23,3%) і жовтий кольори (20%) – це означає прагнення отримувати результати, добиватися успіху, суб'єкт хоче досягти пошани, ніколи не буває в стані спокою, у всіх своїх пошуках і домаганнях він завжди спрямований зовні. У курсантів V курсу у виборах переважають синій (23,3%) і фіолетовий кольори (23,3%) – це говорить про естетичну сприйнятливості або сензитивність. Достовірно значущі відмінності ($p \leq 0,05$) між виборами курсантів I і V курсу полягають в тому, що у курсантів I курсу у виборах переважає червоний колір (23,3%), на відміну від курсантів V курсу (6,7%) – це означає бажання і всілякі схильності й прагнення. Це бажання всього того, що може сприяти насиченості буття і досвіду. Це потяг до активної дії, до спорту, до навчання, змагання і плідної ініціативи.

Таблиця 2

Колірні вибори курсантів УЦЗУ (%)

Кольори		Ранги							
		1	2	3	4	5	6	7	8
I курс	1	20	20	3,3**	13,3	20	6,7	3,3	13,3**
	2	16,7*	10	13,3	13,3	10	13,3	3,3	16,7**
	3	16,7	13,3	20	13,3	16,7	6,7	3,3	13,3
	4	20	13,3	3,3*	13,3	6,7*	6,7	10**	26,7**
	5	10	13,3	13,3	13,3	13,3	6,7	26,7**	3,3
	6	3,3	3,3	20	13,3	16,7**	10*	23,3	10**
	7	0*	16,7**	20**	6,7	13,3	13,3	20	10*
	8	13,3	10	6,7	13,3	3,3	36,7	10**	6,7*
V курс	1	13,3	10	33,3**	16,7	20	0	6,7	0**
	2	3,3*	16,7	26,7	23,3	20	6,7	3,3	0**
	3	20	30	6,7	20	16,7	0	0	6,7
	4	23,3	20	20*	3,3	26,7*	6,7	0**	0**
	5	23,3	20	6,7	23,3	13,3	6,7	3,3**	3,3
	6	6,7	0	6,7	3,3	0**	33,3*	16,7	36,7**
	7	6,7*	0**	0**	3,3	3,3	20	33,3	30*
	8	3,3	3,3	0	6,7	0	23,3	36,7**	23,3*

Примітка: * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$

Аналіз отриманих результатів показав, що є значущі відмінності між колірними виборами курсантів I і V курсів.

Синій колір більшість курсантів I курсу поставили на 1 (20%) і 4 (20%) місця – це означає, що в них існує або потреба в емоційному спокої, мирі, гармонії, задоволеності, або фізіологічна потреба у відпочинку. Той, хто віддає перевагу синьому кольору, потребує спокійного, упорядкованого оточення, вільного від безладу і обмежень, в якому події відбуваються і розвиваються плавно, у більшій або меншій згоді з традиціями його доквілля. Людина має потребу відчувати, що вона може довіряти своїм знайомим і близьким, і що вони можуть їй довіряти. А більшість курсантів V курсу синій колір поставили на 4 (23,3%) і 5 (23,3%) місця – це означає повний спокій, задоволеність, глибину відчуттів. Синій колір, є передумовою уміння співпереживати, означає схильність до традицій, постійності, прихильність вічним цінностям.

Зелений колір більшість курсантів I курсу поставили на 1 місце (20%) – це означає діяльність, цілеспрямованість, воля, завзятість, твердість, стійкість, опірність. Зелений символізує гордість, суворий і автократичний характер. Тоді, коли зелений колір знаходиться в першій позиції, він може виявлятися в поведінці, як відверта упертість. Суб'єкт хоче "справляти враження", йому потрібно, щоб його визнавали. Він хоче завжди зберігати свої позиції і поступати по-своєму, не дивлячись на опір або протидію. А в більшості курсантів V курсу зелений колір знаходиться на 3 позиції (30%). Червоний колір більшість курсантів I курсу поставили на 3 (20%), 6 (20%) і 7 місця (20%). Той, хто відкидає червоний знаходиться в збудженні і легко гарячиться, або тому, що він страждає від нестачі життєвої сили, або тому, що йому здається, що з усіх боків його обступили практично нерозв'язні проблеми. Він вважає, що довколишнє небезпечно для нього і не піддається його контролю. А в більшості курсантів V курсу червоний колір знаходиться на 1 (33,3%) і 2 місцях (26,7%) – це означає, що суб'єкт хоче, щоб діяльність принесла йому насиченість досвіду і повноту буття.

Жовтий колір більшість курсантів V курсу поставили на 2 (23,3%) і 5 (23,3%) місця – це свідчить про бажання звільнитися або про надію і очікування великого щастя. При цьому мається на увазі існування незначного або серйозного конфлікту, від якого людині потрібно звільнитися. Ця надія на щастя в усіх формах завжди направлена на майбутнє. Там,

де жовтому кольору надається особливе значення і де він є компенсуючим, має місце не тільки сильне бажання піти від існуючих труднощів, знайти вихід, який принесе звільнення, але ймовірно, також і поверхневність, схильність до змін ради самих змін, пошуки альтернативних ситуацій.

Фіолетовий колір більшість курсантів I курсу поставили на 1 місце (20%), а більшість курсантів V курсу поставили на 4 місце (26,7%). Коричневий колір більшість курсантів I курсу поставили на 8 місце (36,7%) – це означає, що потреба в розслабленому спокої повністю заперечується. Фізичний комфорт і плотська задоволеність уважається за слабкість, яку треба подолати. Той, хто відкидає коричневий колір, вважає, що він зроблений з міцнішого матеріалу, ніж інші: його характеризує індивідуалістичне бажання виділитися. Дозвольна, повна задоволеність життя – не для нього, він не піде на повіді в потреб свого тіла. Проте подібне придушення потреби отримувати насолоду від фізичних відчуттів може викликати дефект, що породжує тривогу, і зажадати якої-небудь форми компенсації в прагненні випробувати незвичайне фізичне відчуття. А в курсантів V курсу коричневий колір більшість поставили на 6 місце (33,3%).

Чорний колір більшість курсантів I курсу поставили на 5 (26,7%) і 6 (23,3%) місця – це говорить про те, що найбільшій людині здається необхідність відмови від того, що є, він уникає ризику, не вимагаючи багато чого. А в курсантів V курсу, більшість поставили чорний колір на 7 (33,3%) і 8 (36,7%) позицію – ці позиції для чорного кольору вибираються найчастіше, відображаючи більш-менш нереальні бажання уникнути необхідності від чого-небудь відмовлятися і контролювати свої дії і рішення.

Сірий колір більшість курсантів I курсу поставили на 4 місце (26,7%), а більшість курсантів V курсу поставили на 6 місце (36,7%). На цих позиціях сірий колір не значущий.

Висновки. Професійна Я-концепція майбутніх працівників органів та підрозділів МНС – складне особистісне утворення, що включає в себе різноманітні структури і рівні їхнього функціонування. Одним з основних компонентів цього особистісного утворення, на нашу думку, є уявлення щодо себе як професіонала, щодо свого професійного майбутнього (у статичі і динаміці), ідентифікація себе з професійною діяльністю а також ставлення до себе як до професіонала, до різноманітних професійних процесів і професійних категорій.

Відповідно до важливого діагностичного параметру в дослідженні професійної "Я-концепції" майбутніх фахівців правоохоронної діяльності є емоційне ставлення особистості до професії і професійно-важливих понять у системі органів внутрішніх справ.

Дослідження особливостей емоційного ставлення до професійно значущих понять показало, що до всіх запропонованих понять і першокурсники, і п'ятикурсники ставляться, загалом, позитивно і гармонійно. Спостерігаються якісні змістовні відмінності. Тобто, ставлення до професії у старшокурсників якісно змінюється, стає більш реалістичним.

Професійна Я-концепція майбутнього фахівця системи МНС може бути визнана адекватною і гармонійною в тому випадку, якщо констатується емоційно-позитивне ставлення до професійно-важливих понять.

ЛІТЕРАТУРА

1. Браун Дж. Психология Фрейда и постфрейдисты / Дж. Браун. – М. : "Рефл-бук"; К.: "Ваклер", 1997. – 304 с.
2. Леонтьев А.Н. Деятельность, сознание, личность / А.Н. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1975. – 304 с.
3. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б.Ф. Ломов. – М., Изд-во "Наука", 1984. – 444 с.
4. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. – М. : Прогресс, 2006. – 180 с.
5. Москаленко О.В. Развитие профессионального самосознания государственных служащих : уч.-метод. пособ. / О.В. Москаленко. – М. : изд-во РАГС, 2004. – 37 с.
6. Мясичев В. Н. Личность и неврозы / В.Н. Мясичев. – Л. : ЛГУ, 1990. – 426 с.
7. Психология самосознания. хрестоматия. – Самара: издательский Дом "БАХРАХ-М", 2000. – 672 с.
8. Поваренков Ю.П. Психологическая концепция профессионального становления личности / Ю.П. Поваренков. – Ярославль : ЯГУ, 2000. – 226 с.
9. Самосознание и защитные механизмы личности. Хрестоматия. – Самара : издательский Дом "БАХРАХ-М", 2000. – 656 с.
10. Столин В.В. Самоосознание личности / В.В. Столин. – М. : МГУ, 1983. – 284 с.
11. Столяренко А.М. Общая и профессиональная психология / А.М. Столяренко. – СПб. : Речь, 2003. – 381 с.
12. Фрейд З. Введение в психоанализ / З. Фрейд. – М. : Наука, 1989. – 455 с.
13. Фрейд З. Психология бессознательного / З.Фрейд. – М. : Просвещение, 1989. – 448 с.
14. Чеснокова И.И. Проблема самосознания в психологии / И.И. Чеснокова. – М., 1977. – 144 с.

Подано до редакції 25.03.09

РЕЗЮМЕ

У статті подано результати дослідження неусвідомлюваного емоційного ставлення до професійно важливих понять у курсантів першого і п'ятого курсів УЦЗУ. Отримані результати свідчать про те, що в процесі навчання ставлення до професії міняється, воно стає глибшим і реалістичнішим.

Ключові слова: професійна Я-концепція, професійне становлення, курсанти.

О.А. Олейников

ОСОБЕННОСТИ ОТНОШЕНИЯ К ПРОФЕССИОНАЛЬНО ВАЖНЫМ ПОНЯТИЯМ КУРСАНТОВ УЦЗУ

РЕЗЮМЕ

В статье представлены результаты исследования неосознаваемого эмоционального отношения к профессионально важным понятиям у курсантов первого и пятого курсов УЦЗУ. Полученные результаты свидетельствуют о том, что в процессе обучения отношение к профессии меняется, оно становится более глубоким и реалистичным.

Ключевые слова: профессиональная Я-концепция, профессиональное становление, курсанты.

О. А. Олейников

**PECULIARITIES OF ATTITUDE TOWARDS PROFESSIONALLY IMPORTANT IDEAS OF CADETS OF
UKRAINIAN CIVIL DEFENSE UNIVERSITY**

SUMMARY

The article demonstrates some results of research on unrealized emotional attitude towards professionally important ideas of students of the first and fifth years of UCDDU. The obtained results testify that in the process of teaching the attitude towards profession changes, becoming more deep and realistic.

Keywords: professional I-concept, professional development, cadets.
